

FÖLDESI SZILVIA

A VILÁG TEREMTÉSÉTŐL A ROSTAFORGATÓ ASSZONYIG A MOLDOVAI CSÁNGÓ MONDÁK KATALÓGUSA

Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus I-II.*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2022, 650 oldal és 380 oldal

Új szövegfolklorisztikai kézikönyvet jelentetett meg a Kairosz Kiadó. Magyar Zoltán néprajzkutató műve, a *Moldvai csángó mondakatalógus* a szerző monda-rendszerező trilógiájának harmadik darabja, melyben a legkeletibb magyar népcsoport, a moldvai csángók mondahagyományát mutatja be. Elsőként *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex I-XI.* című kézikönyve látott napvilágot 2018-ban a Kairosz Kiadónál 12 kötetben. Ezt követte a négykötetes *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus. Típus és motívumindex*, ami szintén a Kairosznál jelent meg 2021-ben.

Magyar Zoltán néprajzkutató Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történész-etnográfus-irodalmár diplomát. Figyelme már korán a csángók felé fordult, szakdolgozatát vallási néprajzból írta: *A moldvai csángók búcsújáró szokásai* címmel 1993-ban. Dolgozott a Janus Pannonius Tudományegyetemen Pécsen, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1997-től az MTA Néprajzi Kutatóintézetében, jelenlegi nevén az ELKH BTK Néprajztudományi Intézetében dolgozik, 2002 óta a Folklor Osztály tudományos főmunkatársa. Közel száz önálló kötet és több mint háromszáz tanulmány szerzője. Alapító szerkesztője a *Magyar Népköltészet Tára*, a *Documentatio Folkloristica*, a *Documentatio Epica*, a *Documentatio Folkloristica Carpathica* és a *Nemzetközi Kultúrtörténet Kincsestára* című szövegfolklorisztikai sorozatoknak. Az Ethno-Lore szerkesztője.

Magyar Zoltán három évtizede gyűjti és kutatja a csángó mondákat, új műve ennek a hosszú kutatásnak a lezárása. A *Moldvai csángó mondakatalógus* abban különbözik a sorozat többi kötetétől, hogy a tájegység, az etnikai csoport teljes mondahagyományát magában foglalja: míg a trilógia első része csak a magyar nép történeti narratív mondáit, a második pedig az erdélyi hiedelemmondákat foglalta össze, csángó mondakatalógusában a monda műfajának minden fő tematikus csoportja szerepel rendszerezve: a történeti és hiedelemmondák mellett az eredetmagyarázó mondákat, valamint az azokkal szoros kapcsolatban álló apokrif, biblikus történeteket is tartalmazza. A katalógus nemzetközi szinten is különleges, hiszen ez a folklorisztika első olyan népköltészeti kézikönyve, amely a műfaji teljesség igényével mutatja be egy

népceport mondahagyományát. A szerző szavait idézve: „Jelen kézikönyv tehát egy olyan, önkörén belül koherens és kompakt mondavilágot mutat be, amelynek időbeli határa bár napjainkig terjed, ám szinte minden szegmensében 19-20. századi (vagy még korábbi) folklór örökségnek tekinthető, survival és európai kitekintésben is unikálisnak ható hagyományanyag.” A moldvai csángó mondahagyomány a magyar népi műveltségnek kevésbé ismert része. Ez a kis, Magyarország határain kívül élő etnikai csoport sajátos, archaikus vonásokban bővelkedő, sok tekintetben középkorias kultúrát őriz. A kommunizmus bukását követően megélenkülő folklórkutatások sok tekintetben az utolsó órában történtek, a románságba történő nyelvi asszimiláció és a hagyományos csángó népi kultúra átalakulása, eltűnése miatt.

A katalógus alapját az elmúlt másfél évtizedben kiépített, teljességre törekvő adatbázis jelenti, amely magába foglalja a középkori és kora újkori forrásokban megtalálható, az utóbbi kétszáz évben a moldvai csángókról feljegyzett, már publikált, az adattárakban megtalálható kéziratos és egyes gyűjtők magánarchívumainak anyagát, valamint a szerző által gyűjtött mondákat. A Moldvai Csángó Szövegfolklór Archívum 7600 tételét, amely a mondákon kívül meséket és egyéb narratív folklóralkotásokat is tartalmaz, kiegészíti a Magyar Történeti Mondák Archívumában található moldvai történeti mondák körülbelül kétezer szövege, így a kézikönyv típus- és motívumindexe körülbelül 8000 folklórszöveg feldolgozásával jött létre.

Az első, 650 oldalas kötet *A mondák típusai* címet viseli. A bevezető tanulmány után, amely a katalógus használatát is bemutatja, található maga a mondakatalógus, amely típusmutató formájában 17 fő témacsoportra osztva foglalja rendszerbe a sokszínű, gazdag csángó mondahagyományt. Az első két csoportot a moldvai folklórban rendkívül gazdag eredetmagyarázó mondák és az apokrifek (népi biblikus történetek) alkotják. Ezután az alapítási hagyományok (nemzetségek, helységek, várak, templomok, halmok alapítása, építőáldozatok), majd a történeti hagyományok (hősök, például: Attila, Szent István, Szent László, Mátyás király stb. és háborúk) következnek. A vallásos témájú mondák (kegyhelyek, kegyszobrok, szentkutak, csodás gyógyulások stb.) csoportját a bűn és bűnhődés mondái (ünneprontók, pokolbeli szenvedések stb.), majd a kincsmondák, azután az egyéb földrajzi és történeti jellegű hagyományok (például: nevezetes fák, rablók és betyárok, szerelmi témájú mondák stb.) követik. A következő nyolc tematikus csoport fő vonalaiban követi az erdélyi magyar hiedelemmondák rendszerezésének beosztását. Külön fejezetbe kerültek a sorsmondák és a különböző előjelek (háború, halál előjele stb.), a halál és halottak, a túlvilágjárás, a természetfeletti lények (halál, kísértet, ördög, lidérc, ártó démonok, váltott gyerek, óriások, tündérek, szépasszony stb.), a természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek (boszorkány, táltos, garabonciás, román pap stb.), a mitikus állatok és növények (sárkány, kígyó stb.), az egyéb hiedelmek és hiedelemtörténe-

tek (mágikus tárgyak, tabuk), majd végül a mindennapi mágia (rontás, igézet). Az egyes mondatípusok a szerző korábbi mondakatalógusaihoz hasonló szerkezeti felépítés szerint szerepelnek a könyvben: a típuszám után a típus címe következik, majd a szüzsé, azaz a mondatípus tartalmának rövidebb vagy hosszabb ismertetése, végül pedig a mondatípus előfordulásainak listája földrajzi tagolás szerint, bibliográfiai adatokkal, kronológiai sorrendben. A kötetet a moldvai csángó szövegfolklor bibliográfiája zárja.

A 380 oldalas második kötet címe: *Index, konkordancia, tanulmányok*. A kötet első részében található a betűrendes motívumindex, melynek mintájául Stith Thompson: *Motif-Index of Folk-Literature* című műve szolgált. A tárgyszavakhoz kapcsolódó típuszámok segítségével az első kötet eredeti helyeire kereshet vissza az olvasó, a tárgyszavak szinonimái közötti keresést belső utalók segítik. Az ezt követő fejezet, a konkordanciajegyzék pedig megmutatja, hogy az egyes moldvai mondák közül melyek és milyen mértékben ágyazódtak be a nemzetközi folklórbá, azaz milyen nemzetközi párhuzamaik ismertek. Az analógiák alapjául a legjelentősebb kézikönyvek, mese- és mondakatalógusok adatai szolgálnak. A konkordanciajegyzék első, nagyobb részében az első kötetben alkalmazott szerkezeti rend szerint a moldvai csángó mondák típusai és motívumai szerint kereshetünk, míg a második részben a magyar (*Magyar Népmesekatalógus, MNK*) és nemzetközi (*Hans-Jörg Uther: The Types of International Folktales, ATU*) mesetípusok száma alapján, ami elsősorban a mesekutatók számára lehet fontos. A kötet harmadik részében Magyar Zoltán tanulmányai kaptak helyet. Az első tanulmány a moldvai csángók történetét, csoportjait, szokásait, szövegfolklorját, népzenejét foglalja össze röviden. Ezután a moldvai csángó szövegfolklor kutatásának a történetét mutatja be a szerző. Érdekes tanulmány foglalkozik a gazdag moldvai csángó apokrif hagyomány nemzetközi hátterével, majd részletesen olvashatunk a kézikönyv adatbázisának forrásairól. A legérdekesebb tanulmányok a moldvai csángó mondákkal foglalkoznak. Több különleges, tájspecifikus, csak ezen az elzárt területen fennmaradt vagy itt kifejlődött, a magyar nyelvterület más részein ismeretlen mondatípust mutat be a szerző. Ilyen például az a reliktumként fennmaradt duális teremtéstörténet, amelyben Isten és az ördög együtt teremtik a földet az ördög által a tenger fenekéről felhozott kicsiny homokból. A történeti mondák sajátossága, hogy bár az Árpád-házi királyok, Szent István és főképp Szent László alakja köré sok monda szövődött, de miután a 16. században megszakadt kapcsolatuk a magyar állammal, a más magyar területeken legnépszerűbb történeti hős, Mátyás király a csángó folklórban csak szórványosan jelenik meg, ellenben Nagy István (Ștefan cel Mare) moldvai fejedelem alakja körül egész mondakör született. Ilyen, csakis a moldvai és a gyimesi csángók körében ismert történeti mondatípus a katolikus húshagyat eredetét elbeszélő, középkori gyökerű történet, amely Szent László, illetve az északi csángóknál Szent István személyéhez köti a katolikus nagybőjt kez-

detét. A csángó népcsoport nevének eredetét is Szent Lászlóhoz kapcsolódó monda beszéli el: a pogányokkal vagy tatárokkal harcoló királyt megsegíteni érkező csángók csengőket és kolompokat akasztanak lovaik nyakába. A király szavai: „Ezek miféle csángatók?” nyomán maradt rajtuk a csángó elnevezés. Szintén táji specifikum a Nagy István vajda és a forrófalvi lány esetét elbeszélő, vagy a kihallgatott rablók elrejtett kincseit megszerző fuvarosról szóló, valamint a Szent András farkasairól szóló mondatípus, melyeket részletesen ismertet a szerző. A tanulmányok között figyelemre méltók a Csíksomlyóról szóló moldvai csángó mondákról, a lészpedi vallási specialistáról, Jánó Ilonáról, a szépasszony hiedelemalakjáról és az ellátó néven ismeretes mágikus specialistákról szóló szövegek.

A keménykötéses, igényes kivitelű könyv borítóit a moldvabányai ásatáson előkerült középkori kályhacsempék rajzai díszítik: az első kötetben a kun vitézt üldöző Szent László alakja, a másodikon előkelő pár, egy király és egy nőalak látható. A könyv tanulmányait három térkép egészíti ki, amelyek a középkorban és a 20. század végén mutatják be a csángók által lakott települések elhelyezkedését, azonban apró betűs felirataik nehezen olvashatók.

A katalógushoz terjedelmi okok miatt nem kapcsolódik szöveggyűjtemény, reméljük, hogy hamarosan sor kerülhet egy moldvai magyar szöveg-
folklór-antológia összeállítására is.